

ське питання задивлялися ідеалістично і тим тую самозакоханість підпирали. А тут відійшли від польськості вихованці польського шляхетського суспільства, котрі до того ж користувалися в кружках польської молоді Київського університету і Правобережної України особливою повагою: Антонович, Рильський, що були ватажками тієї молоді.

Але хлопомани йшли своїм шляхом. Вони винищували в собі сліди польської культури, вертали до української народньої мови, одержі, звичаїв — ставали хохломанами; поскільки було можливо, бралися за безпосередню роботу в народі.

Як член української громади Рильський зимою брав участь в народньо-просвітному рухові й особисто навчав в школі, що її zorganizували студенти. Літні ж вакації, як і деякі інші товариші, звичайно проводив у мандрівках по Україні. Протягом трьох літніх ферій він, разом зі своїм товаришем Антоновичем, здебільшого пішки, з клунками на плечах, обійшов Київщину, Волинь, Поділля, Холмщину і значну частину Херсонщини та Катеринославщини.¹⁾ В додатку сам він відвідав Кубанську Україну. „В початку 60-х років XIX віку — пише він — я проїздив по землі б. війська Чорноморського в напрямку з Єйска до Катеринодару“; коли йому довелося кілька днів чекати на пароплав через Азійське море, то він поїхав з козакою родиною на степ, щоб допомогти їй у жнивах²⁾. Юнак Рильський не білоручка, він не гордить й простою фізичною працею, — зливається зі своїм народом і в праці. От ті мандрівки по рідному краю й стали першим джерелом його глибокого і всебічного знання народнього життя“.

Експерсії наших хлопоманів відбувалися в час підготовки в Росії акту звільнення селян з кріпацтва. Сільські інтелігенти — розповідає принагідно Рильський — вважали потрібним держати в секреті факт підготовки акту 19. II. 1861., а екскурзанти того не ховали. Лучався іноді цікавий обмін думок; селяни уважали, що через знесення кріпацтва положення панів (поміщиків) буде безвихідним: „коли б пан за плуга взявся — казали вони — то й від світу б одцурався“. Селяни цінили отвертість хлопоманів і одного разу по інформаціях Рильському хтось сказав: „хоч мужиків відберуть від панів, ви межі нами не пропадете: ми зробимо вас головою або старшим писарем.“³⁾

Спосіб життя й громадської діяльності молодого Рильського так оригінальний і повний „любови до народу — до українця“ — посварив його насамперед зі своєю родиною. „В родині йому не давали спокою... Його батько, шляхтич до мозку й кісток не міг навіть слухати про хлопоманські ідея сина і навіть хотів переписати його з Київського університету в Петербурзький, та почувши, що там (в Петербурзі) почала виходити „Основа“, ще

¹⁾ О. Л. Там таки, ст 342.

²⁾ Рильський, там таки, ст. 4.

³⁾ там таки, ст. 23.

більше побоявся...¹⁾ Відношення до батька загострилися до того, що батько навіть подав прохання Київському генерал-губернаторові, у яким просив звернути увагу на злочинну пропаганду сина (Фадія) і цілого гурта студентів і вислати його з Києва кудиньбудь на заслання"...²⁾

Хоч і нечисленною була та група українських хлопоманів, і не все з Правобережжя, і мало хто з них був католиком,³⁾ однак факт появи нової ідеології, що йшла в розріз з усією шляхетсько-польською традицією, збентежив польські круги сам собою і в додатку діялося те все напередодні польського повстання 1863 р. Польське дворянство Правобережної України „майже поголовно прибрало участь в потайній змові, мріючи... втягнути в інсурекцію й українську людність“. А хохломани клопоталися над пробудженням національного самопізнання в українським народі, до чого насамперед вело поширення відомостей про минулість України з її віковою боротьбою проти польських насильств. Вони стали поперек дороги шляхетським задумам не тільки ідеологічно, але й практично. Їх треба було за всяку ціну усунути і в засобах супроти „ренегатів“ не перебирали.

Про них ширено самі неймовірні чутки по панських дворах Правобережжя: імя українського „хлопомана“ Рильського — каже Драгоманів — „греміло тоді по польських панських дворах і часописах, вкупі з іменем п. Антоновича, як майбутніх Гонти та Залізняка“.⁴⁾ В деякій польській пресі (наприклад „Tygodnik Poznański“ 1863, N. 3) писалося, що в Київським університеті повстала партія... т. зв. хлопоманів. З її нетрів „во імя любови до народу, братської рівности і т. п. гарних речей“ ніби то „розійшлися по краю місії задля захисту народу від кривди, що могла повстати від шляхти в добу розв'язання селянського питання“... (тобто перепровадження реформи 19. II. 1861. р., О. М.) Російський уряд буцім то терпів і навіть пособляв їй „безумним емісарам“. Він — ніби — „мав для тієї цілі Антоновичів, Рильських і т. п. божевільних, що зріклися Польщі, аби здійснити скомпоновану ними українську утопію“.⁵⁾

Польське шляхетство організувало свій суд над хлопоманами і коли він не дав ніякого висліду і хлопомани не зреклися принципового погляду, що Правобережжя не є Польщею, з боку польських поміщиків посипалися на них доноси до вищої російської адміністрації краю. Було їх 42, писаних по одній формі.

В доносі, поданім у вересні 1860 року, приписувано групі студентів Київського університету, отже хлопоманам, що вони: а) стараються зблизитися до престолу і впливати на нього, прищеплюючи йому шкідливі поняття і думки; б) що між ними повстала громада комуністів.; в) що вони зближуються до селян

¹⁾ Вже цитов. некрольог О. Л., ст. 341.

²⁾ Воспоминаніє Познанского, „Укр. Жизнь“, 1913, кн. 2, ст. 24—25.

³⁾ Католик і поляк було синонімом.

⁴⁾ М. Драгоманов — Историческая Польша и великорусская демократія, Genève, 1882, ст. 207.

⁵⁾ Навожу з тієї ж праці Драгоманова, ст. 207.

і проповідують їм рівність прав всіх людей, спільне право всіх на володіння майном; г) називають селян братами, сплять і їдять вкупі зі слугами і д) що та громада комуністів, на чолі з б. студентом Антоновичем, складається більш ніж із сотки осіб.¹⁾ Вказувалося, що ті небезпечні особи пропагують різню панів і тому поміщики просили захисту. Розслід особливою комісією при Київським генерал-губернаторові тих обвинувачень, у відношенню не тільки до Антоновича, але також і до Рильського, нічого не дав. Але Рильський, „як чоловік більш молодий і нервовий, — каже Антонович — гарячився на грубі випадки (членів комісії) відвічав теж грубістю, іноді сарказмом, так що комісія порішила вислати його в Казань“. Одначе справа скінчилася тим, що, як і Антоновича, віддано його „під строгий догляд поліції“.²⁾

Мав рацію писати в своїх спогадах Б. Познанський: „Хлопоман початку 60-х років, студент Київського університету, був зовсім чужий для особистих вигод (своєкористности), а навпаки, його любов до народу — до українця — сварила його з близькими родичами, піддавала його переслідуванню не тільки з боку адміністрації, але й усіх компатріотів“.

Компатріотам не могли подобатися й писання Рильського в „Основі“, які між іншим були й певним самоствердженням 21—22 літнього юнака у вибранім напрямку. Першу статтю під назвою — „Сь правого берега Днѣпра“ — він вмістив під псевдонімом Максима Чорного³⁾.

В ній він насамперед констатує, що на Україні силою обставин освічені верстви відокремлені від простих. Вказує потім, що між першими на Правім березі Дніпра повстало дві частини, котрі „скрізь ведуть між собою палку полеміку“. „Молодше покоління, — пише він, — відчуває й усвідомлює все більшу необхідність гуманного злиття (єдиненія) з усією народньою масою... За те більша частина старого покоління... захист народу і нових переконань... визнає за суцщу обазу авторитету старого покоління — повстанням дітей супроти батьків“.

По характеристиці відносин між польсько-шляхетським громадянством і молодим українством польської культури, він звертається й до матеріальних умовин життя народу, до визиску села дорогою лихварського кредиту і вказує, як на відрadne явище, на появу на Правобережжі перших кредитових кооператив, яку відносять до 1858 р.; з того виходить, — додамо від себе, — що кредитова кооперація на Україні почалася раніше ніж у Велико-росії, де перша такого типу кооператива датується 1865 р.

¹⁾ М. Др. (агоманів). До історії укр.-хлопоманів в 1860-х рр. „Життя і Слово“, 1895, кн. III, ст. 344—348.

²⁾ „Автобіографічні записки В. Антоновича“ Л.Н.В., 1908, кн. IX, ст. 494.

³⁾ „Основа“, 1861, лютий, ст. 239—244. Названу статтю одвіз до рекакції В. Антонович і по зробленню деяких доповнень після його вказівок передав на руки редактора-видавця Василя Михайловича Білозерського, відомого кирило-методіївського братчика. („Нові сторінки з біографії В. Б. Антоновича“ „Україна“, кн. 1—2, 1924, ст. 160“).

Кінець статті присвятив він народньо-економічному світогляді селян, що значно ширше і ліпше зробив пораз другий під кінець свого життя, а на чім ми зупинимося пізніше. На цей раз юнак Рильський в світогляді українського селянина чачом бачив те, що хотілося йому, щоб було; очевидно, виявляв в тім свої молодечі стремління і впливи та наслідування літератури т. зв. соціалістів-асоціаціоністів: Овена, Фур'є тощо. Так напр. економічний принцип родинної асоціації він добачував у формулі: „від кожного члена — труд відповідно (соразмерно) до його здібностей, — кожному пропорційно (соответственно) до його потреб, беручи на увагу загальний добробут і загальні потреби“... В кінці життя Рильський вже не звязував цієї засади з родинною асоціацією. „Причину багатства певної групи людей вони (селяни) — продовжує молодий автор — звичайно зясовували словами: „не диво: то народ сем'янистий“, тобто уявляє з себе між родинами сильніший родинний колектив. Один селянин на його запит, що той вважає „саме за потрібне для поліпшення загального добробуту, відповідав: коли б наша сім'я і з тою і з тою (вказуючи на кілька хат) жили наче одна сім'я, щоб у гурті робити, докупи всі гроші і ввесь заробіток складати, за один стіл сидати, — то б певно, що розжились. Ось — каже Рильський — громадський ідеал по думкам нашого селянина!“ і додає „він має в собі, без сумніву, багацько позитивного, чого многі не хочуть зрозуміти“.

Допіру наведене про основний принцип в родині є засадою комуністичних громад Роберта Овена; так само об'єднання кількох родин в одну асоціацію відповідало ідеалам Овена і Фур'є, — в обох випадках безсумнівно в данім разі проглядає молодечий ідеал самого юнака Рильського. В додатку автор говорить, що поstattь Кармелюка, тішиться серед народу загальними симпатіями“ і то саме задля гасла, яке приписується Кармелюкові:

„З багатого хоч візьму
Убогому даю:
Розділивши так ті гроші
Гріха я не маю“.

З того, як от цього роду розподіл суспільних благ між всіми, говорить автор між рядками, можна зрозуміти, що юнак Рильський не виключав народні і нелегальні способи соціальної боротьби.

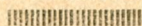
Що так було можна на це знайти й інші докази. Секретне слідство переведене на донос проти хлопоманів Київським генерал-губернаторством виявило між іншим, що Рильський „в маєтку свого батька „мутіл“ крест'ян, розповідаючи, що вони ждуть волі, а тим часом поміщики всіма силами стараються, щоб її не було, і радив „дѣйствовать“ по прикладу дідів“¹⁾. До того

¹⁾ М. Др(агоманів), До історії укр. хлопоманів в 1860-тих р. „Життє і Слово“, 1895, кн. III. ст. 344—348; тут зреферовано деякі місця з книги Н. Любімова — „М. Н. Катков и его историческія заслуги“ 1889, з доповненням.

можна додати ще одну характеристичну для молодого Рильського рису, занотовану в споминах Познанського. Один з польських студентів підчас мандрівки по литовсько-білоруських селах, по вислуханню скарги селян на знущання місцевого польського поміщика над кріпаками, сказав: „А ви б його от так“, і провів пальцем по горлі. Цей випадок в осені 1860 р. обговорювано на студентським зібранні в Києві. Виникли питання: на чий бік стати в разі сутички інтересів панів-поляків і місцевого українського селянства. Познанський перший сказав: „Я піду туди, куди піде мій нарід, а нарід той український“. Ніхто йому не заперечував, тільки Панченко сказав: „Еге ж, еге ж!“ та Ф. Рильський стиснув йому руку“. „Кипуча душа Тадея Рильського — згадує Б. Познанський — зрозуміла і перейнялася моїм словом. При зустрічі другий раз Рильський, здоровкаючись зі мною, — пише Познанський — сказав: „А так. Куди нарід піде, туди слід йти!“¹⁾ З того видно, що юнак Рильський при відповідних обставинах на відтягнув б і від участі в такім русі, яким були в XVIII в. гайдамаччина, а в пізніший час революції²⁾...

(Продовження буде).

Хроніка.

Свято нашої науки.

Святочна інавгурація акад. року 1932/33 в Гр.-Кат. Богословській Академії у Львові. Скільки раз ми дістаємо запрошення на інавгурацію акад. року в нашій Богосл. Академії, живіше бється серце, а душу огортає підсвідомо радість. Це мабуть тому, що оживає наша віра у створення повного укр. університету, про який мріє Укр. Нація, задля якого так багато людей потерпіло і часть якого створив вже Високопреосвящений Митрополит своїм оснуванням Богословської Академії у Львові. Коли ж беремо участь у інавгурації і слухаємо звіту з діяльності тієї високої наукової інституції, наша радість стає свідомою і вповні оправданою.

Цьогорічна інавгурація розпочалася Архієрейською Службою Божою, відправленою Преосв. Никитою в асисті численного духовенства. Церква битком набита як інтелігенцією так студентською молоддю й міщанством. Напереді Професорська Колегія й представники нашої науки та інституцій. Присутні мали можливість оглядати велич, багатство й красу нашого обряду, якого всі приписи з подробицями були вповні задержані. Вправний хор питомців відспіванням цінних церковних композицій робив на присутніх вражіння. Мимоволі приходили на гадку слова висланців Володимира Великого, що описували йому Богослужен-

¹⁾ Воспоминання Б. Познанського, „Укр. Жизнь“, 1913, кн. 3, ст. 17 і 19.

²⁾ Треба тямити, що все те ще молодечий запал Рильського (Ред.)